

Dr. Alī Dahqān

Prijevod s perzijskog: Mubina Moker

Metode odgoja na temelju gnostičkih principa u Sanaijevom djelu *Vrt istine*¹

UDK 37:1]

Sažetak

Obrazovanje je nastojanje da se mlade generacije upoznaju s postignućima ranijih generacija, a odgoj ima značenje, odgajati čovjekovu dušu s ciljem poimanja vrline. Didaktička književnost se bavi odgojnim temama. Gnostički tekstovi se ne mogu motriti odvojeno od njihove didaktičke dimenzije jer prioritet daju njegovanju moralnih vrlina, filozofsko-religijskim vrijednostima, upotpunjavanju, ljepoti i spoznaji. Ali, u gnozi, podučavanje i odgoj se bave temama koje nadilaze relativnu moralnu problematiku, jer duhovni putnik nadilazi ove stupnjeve i posredstvom praktične gnoze putuje ka stupnju dosezanja Božije bliskosti. Dakle, gnoza nas podučava djelovanju i ponašanju koje vodi ka pročišćenju nutrine i duhovnom uzdizanju. Sanaijev *Vrt istine* (*Hadīqat al-haqīqati*) se smatra prvim didaktičko-gnostičkim poetskim djelom. Temeljno pitanje i cilj ovog istraživanja jeste pokazati u kakvom su odnosu odgojne metode *Vrta istine* s gnostičkim ciljevima i principima. U tu svrhu, didaktička naučavanja *Vrta istine* su reinterpetirana iz perspektive obrazovno-odgojnih principa koje pronalazimo u sufijskim tekstovima, a podaci su prikupljeni bibliotečkom metodom. Ovo istraživanje je deskriptivne prirode, a pristup je analitički. Na temelju njegovih rezultata, okrenutost nutrini u formi spoznaje, ljubav i raspad individualnosti su važni principi gnostičkog odgoja, koji su potpora odgajanom putniku dok prolazi različitim stupnjevima kako bi dosegnuo zbilju. Odgoj pira u formi izravnih i neizravnih naučavanja, jesu metode transformacije koje se, s ciljem odgoja duhovnoga putnika, primjenjuju u Sanaijevovoj misli kako bi putnik mogao steći sposobnost samoizgradnje prema Sanaijevim parametrima. Na temelju ovih rezultata, Sanaijev *Vrt istine* se smatra referentnim književnim djelom u obrazovne svrhe i sa gnostičkim odgojnim metodama.

Cljučne riječi: Sanai, *Vrt istine*, odgoj, gnoza, samoizgradnja.

¹ Preuzeto iz naučnog časopisa *Pejūbeshnāme-ye adabiyāt-e ta'limī*, god. XI, br. 44, zima 2019, str. 55–86.

1. Uvod

Među funkcijama književnosti najviše pažnje je privlačila njena didaktička uloga. Didaktička književnost u Iranu produkt je iranske povijesti koja se, uopćeno, naziva predmodernom razdoblje. Sastavni elementi ovog razdoblja i njegove dominantne karakteristike predstavljaju produkt višehiljadugodišnje povijesti koja je prožimanjem s islamskom kulturom poprimila nova obilježja. (Ali Madadī, 1394: 126) “Didaktička poezija je poezija u kojoj je glavni cilj pjesnika, da poduči mudrosti i moralu; da objasni i obrazloži religijska, odgojna, filozofska pitanja i ideje kao i savjetodavne teme.” (Yalmehā, 1390: 153) Didaktička gnostička poezija čini jedan od najljepših i najvećih segmenata među poetskim djelima perzijske književnosti: “Gnostička poezija, uprkos tome što se može smatrati segmentom lirske književnosti, ona se u nekoj dimenziji može smatrati i didaktičkom poezijom jer sufijska književnost uglavnom ima obrazovno-odgojnu dimenziju, napose što sufije poeziju smatraju sredstvom temeljnog poučavanja, uz istodobno pojašnjavanje unutarnjih stanja i osobnih percepcija. Didaktička književnost se veoma proširila pojavom gnoze u perzijskoj književnosti i to do te mjere da gotovo i nema gnostičkog poetskog djela u kojem se ne tretiraju i didaktičke teme. Zapravo se gnostička poezija ne može razmatrati odvojeno od njene didaktičke dimenzije, a prožimanje ova dva vida je sasvim očito zbog njihove prirode i cilja. Gnostička didaktička poezija predstavlja veliki segment naše gnostičke književne baštine, gdje pjesnik na prvom mjestu ima za cilj poučavanje praćeno užitkom.” (Sarfi va Esfendiyārī, 1390: 110–112)

Sanai pripada grupi gnostičkih pjesnika koji se mogu smatrati perjanicama didaktičke gnostičke književnosti. *Vrt istine* je jedna od prvih gnostičkih mesneviya u kojima je Sanai izložio gnostička naučavanja. “Sanaijev *Vrt istine* je prvo poetsko gnostičko perzijsko djelo koje je spjevano s ciljem poučavanja gnostičkim, religijskim i moralnim temama.” (Farrokh Niya, 1389: 42) Također, *Vrt istine* je jedno od djela didaktičke sufijske književnosti na perzijskom jeziku koje je poslužilo velikim pjesnicima, poput Attara i Mevlane, da po uzoru na njega

spjevaju svoje mesneviye. *Vrt istine* je stihovano djelo od 10.000 stihova o tevhidu, gnozi i moralu. Naravno, ukoliko se ovo djelo, od početka do kraja, može nazvati poezijom onda se treba nasloviti kao didaktička poezija koja, kao i svaka didaktička poezija, ima svrsishodni cilj, a ovdje poučavanje ima sufijsku svrhu.” (Fotūhī va Mohammad Khānī, 1385: 33)

Svrsishodni cilj poučavanja u tesavvufu i gnozi jeste odgoj čovjeka i njegovo doseganje željene potpunosti. U ovom mehanizmu isprobavaju se mnoge metode staze u praksi, a u *Vrtu istine*, kao i u ostalim gnostičkim tekstovima, reflektirale su se mnoge od njih. Proučavanje ovih metoda pokazuje da gnostičko učenje i odgoj počivaju na teocentričnim principima koji se razvijaju kroz duhovne postaje i stupnjeve i dovode do rastakanja individualnosti, da bi se u konačnici duhovnom putniku omogućila spoznaja suštine i izravno osvjedočenje Istinitog. Doseganje ovih odgojnih ciljeva u gnozi postiže se samorazvojem individualnosti i preobražajem kroz odgoj murida. U ovom radu će se tretirati Sanaijeva umijeća kroz prizmu njegovog djela *Vrt istine*.

1.1. Objašnjenje teme

Imajući u vidu da se poučavanje i odgoj tariškatskih putnika nalaze u vrhu prioriteta u gnostičkim tekstovima, stoga gnostički temelji i metode odgoja u njima imaju svrsishodan koncept. Sanaijev *Vrt istine* je prvo poetsko djelo u kojem se detaljno, sistematski i opširno obrazlažu odgojna naučavanja i metode. Čini se da teorijske i strukturirane teme i učinkovite metode *Vrta istine*, u ovoj oblasti predstavljaju dovoljan razlog da se odgojne teme i odgojne metode *Vrta istine* kompariraju i analiziraju u odnosu na gnostičke ciljeve i principe. Dakle, glavni cilj ovog rada je analiza odgojnih gnostičkih naučavanja u ovome djelu.

1.2. Metod istraživanja

U radu koji je pred Vama, “principi gnostičkog odgoja” jesu opća pravila do kojih se dolazi na temelju gnostičkih izvora, a samim metodom se pokazuje da one pomažu putniku da prevlada etape, stupnjeve i postaje putovanja do

dosezanja vrhunske odredišne postaje. Premda su teme, slične onima kojima se bavi ovaj rad, detaljnije obrađene u Sanaijevim kasidama u radu ćemo se ograničiti samo na *Vrt istine*. U radu će se koristiti citati primjenom bibliotečke dokumentarne metode i metode prikupljanja, uz primjenu analitičke i klasifikacione metode i navođenja primjera.

2. Gnostičko podučavanje i odgoj

Odgoj, u svom običajnom i tradicionalnom značenju, u formi savjeta i pouke, u vrhu svojih ciljnih prioriteta tretira moralna pitanja i društvene norme. Ali, gnostički odgoj se bavi temama koje nadilaze uopćenu i relativnu moralnu problematiku, jer je putnik prošao ove stupnije i posredstvom praktične gnoze kreće se stupnjem koji vodi ka dosezanju Božije bliskosti. Dakle, on se podučava djelima i ponašanju koje će ga dovesti do pročišćenja nutrine i uzdignuća duha. Pod gnostičkim odgojem se podrazumijeva “stvaranje preduvjeta za uzdignuće i sazrijevanje duhovnih potencijala i potrebā odgojenika u okvirima vjerozakona i njegovo pripremanje za putovanje stupnjevima sejri suluka i motrenje Istinitog”. (Mousavi Nasab, 1393: 23) Principi gnostičkog odgoja su uopćena i generalna pravila do kojih se dolazi uz oslanjanje na antropološke, epistemološke i ontološke temelje, a metode koje primjenjuje sufijski odgajatelj imaju za cilj pomoći duhovnome putniku u njegovom prevaljivanju etapa, stupnjeva i postaja puta kako bi stigao do ciljne postaje. Gnostičko podučavanje i odgoj temelje se na nekoliko važnih principa:

2.1. Teocentrizame

Bog je apsolutna egzistencija svijeta. Vjervanje u monoteizam temelji se na tome da je Bog jedini Stvoritelj svijeta koji svaki djelić toga svijeta vodi ka sreći i upotpunjenju svojstvenom samo njemu. Princip monoteizma u gnozi promovira se kroz ideju egzistencijalnog jedinstva i oblikuje gnostički svjetopogled ili ga obrazlaže.

2.2 Počelo nutrine

Islam posjeduje i unutarnju dimenziju koja je teško dosegljiva. Njeno poimanje je moguće

posredstvom ezoterijskog znanja, a posjednici tog znanja su sufije. (Serāj, 1963: 5) U ovom vidu podučavanja i odgoja nastoji se doći od vanjske do unutarnje egzistencije kako bi se putnik transformirao iznutra.

2.3. Individualitet

Na temelju ovog principa, program sejri suluka se ne može namijeniti za mase. Stoga su sufije svoj odgojni program i sufijske tajne u potpunosti promovirali na individualnoj ravni. Primjer tog odgojnog koncepta su hazreti Hidr i poslanik Musa.

2.4. Raspad individualnosti

Stoga što je konačni cilj gnoze dosezanje stupnja *fena'a*, putnik ulaže trud, da tokom vremena, poništi svoju individualnost i da se zaputi ka zbiljskom jedinstvu.

2.5. Stupnjevani poredak postaja i stupnjeva

Za razliku od pojmovlja morala, gnostičke postaje su međusobno poredane. I to je stupnjevani poredak.

2.6. Središnje mjesto odgajatelja

Gnostički odgoj mora se odvijati pod nadzorom i pažnjom jednog učitelja ili šejha. Lični učitelj i odgajatelj u gnostičkom odgoju je nužan zbog unutarnje prirode sufijskog putovanja. (Yasrabī, 1389: 144)

2.7. Ljubav i ašk

Jedan od principa odgoja je objašnjenje odnosa između čovjeka i Boga, a taj odnos u gnozi počiva na ljubavi. “Prvi kapital koji je neophodan putniku – tragatelju jeste ljubav... Razlog spoznaje Uzvišenog Boga, za početnika je ljubav. Kome god ljubav nije vodič, on nije putnik puta.” (Hamadānī, 1370: 283–284)

2.8. Unutarnja spoznaja

Ovaj vid spoznaje, od spoznaje nefsa do spoznaje Boga, se očituje duhovnim vježbama, čišćenjem, iskrenošću, privlačenjem, uputom i očitovanjem gospodarstvenosti: “Osvjedočenje ili motrenje spoznajom koja istječe iz srca posredstvom pročišćenja ruha.” (Hossei-ni Kuhsari, 1389: 144)

Kada se radi o odgojnim sufijskim teorijama postoje tri sporedna ili kratkoročna cilja; tri srednjoročna i tri dugoročna cilja. “Konačni cilj poučavanja i odgoja jeste spoznavanje biti Svijeta egzistencije, odnosno Istinitog Boga. Srednjoročni cilj je spoznaja nefsa a sporedni i kratkoročni cilj je dostizanje međuciljeva poučavanja i odgoja, tj. samospoznaja ili povratak urođenoj prirodi; a to znači emocionalni odgoj u čijem središtu je odgoj ljubavlju uz nadopunjujuće elemente, tj. vjerski, moralni i umjetnički odgoj.” (Shamshīrī, 1385: 291) Osvjedočenje, fenā, poprimanje božanskog morala, ostavljanje egocentričnosti, iskrenost, uklanjanje u apsolutnu ljepotu i trud u dostizanju konačne postaje čovjeka tj. postaje Božijeg halife su konačni ciljevi sufijskog odgoja. (Hamadānī, 1395: 28–34)

Srednjoročni odgojni ciljevi su: napuštanje grijeha, ibadet zarad Božijeg zadovoljstva, usredsređenost na prisustvo Boga, osvjedočenje u jedinstvo djelovanja, osvjedočenje u jedinstvo svojstava i imena. (Ibidem, 35–38) Jedan od konačnih ciljeva gnostičkog odgoja jeste “sjedinenje i iščekivanje u Bogu”. (Shamshīrī va Naqībzāde, 1384: 82) Odgoj društvenog duha je još jedan od ciljeva gnostičkog odgoja: “Gnostički odgoj može imati posebnu ulogu u jačanju dvije konstruktivne društvene emocije kod čovjeka i u relaciji pojedinaca, a to su osjećaj sudjelovanja i osjećaj požrtvovanosti.” (Savizi, 1389: 5) Najvažnija funkcija gnostičkog odgoja je da on podstiče oplemenjivanje relacija, eliminira nasilje, uništava prekomjernost, podstiče saradnju, promovira dobra djela, jača osjećaj zajedništva i uzajamnosti, i što je najvažnije, podstiče istrajnost pojedinca i društva u plemenitosti, a ego odgajanog putnika postaje beznačajan i ništavan. (Bahashī va Nāzer Hossein Ābādī, 1391: 105) Dosezanje aška je, također, jedan od ciljeva gnostičkog odgoja. “Jedna od odlika gnostika jeste obožavanje Boga iz ljubavi prema Njemu, a ne zbog želje za Džennetom, niti zbog straha od džehennemске vatre.” (Yasrebī, 1366 I: 28)

Brojne su metode koje govore o tome kako postići ciljeve gnostičkog odgoja. Odgojne metode u filozofskim, etičkim, religijskim i gnostičkim tekstovima nisu ograničene na posebne obrasce.

Baba zade i Nouruzi (1392) su sa filozofskog i teozofskog aspekta Mula Sadraa govorili o etodu aktivnog korištenja osjetila, odgoju i usmjeravanju imaginacije, odgoju umskih potencijala i to posredstvom promišljanja, nauke i čišćenja duše (opraštanjem, poniznošću, duhovnom borbom, umjerenošću i pokajanjem), a s ciljem odgoja i upotpunjenja duše. Mesbah al-Hadi (1388) je imao religijski pristup i smatrao je metodu primjera, ljubavi, propovijedanja, kušnje i ispita veoma djelotvornom u odgoju. Učenje, nametanje duši, naređivanje da se čini dobro, osvjetločavanje i promišljanje su neke od odgojnih metoda Gazalija. (Bakhtiyār va hamkārān, 1386) Propovijedanje, savjetovanje, uputa, podsticanje i kažnjavanje, upozorenje i uveseljavanje, poštovanje, argumentacija, podsjećanje, dijalog, priča i pripovijetka, internalizacija vrijednosti i pravila ponašanja, sve su ovo odgojne metode koje, na „temelju tekstova perzijske književnosti“, navode Basiri i Amjadiž. (1391) Kada se radi o gnostičkom odgoju kojim se bavi ovaj rad, u njemu se ne spominju neke posebne metode. Ali postojeća analiza pokazuje da i ove spomenute metode imaju primjenu u gnostičkom odgoju u zavisnosti od teme. Osim toga, uvodna tekijaska naučavanja i metode izgradnje nutrine i individualiteta su specifične odgojne metode gnoze.

3. Gnostički odgoj u *Vrtu istine*

Gnostički odgoj je “putovanje uz osviještenost i spoznaju. Putovanje koje započinje iz čovjekove nutrine, dostiže stupanj samosvijesti i okončava se sviješću o svijetu, i u konačnici sviješću o Bogu.” (Shamshīrī, 1385: 288) “Cilj poučavanja u *Vrtu istine* više je usmjeren na principe i temelje gnoze i tesavvufa.” (Tagyānī va Heidārī, 1391: 21) Sanai, kao jedan gnostički pjesnik, je otišao i korak dalje od moralnih, društvenih i političkih savjeta i tragao je za realizacijom čovjekovih uzvišenih ciljeva kroz njegov unutarnji i duhovni sejrī suluk.

4. Ciljevi gnostičkog odgoja

Na temelju principa gnostičkog odgoja, spoznaja Istinitog Boga, duše i samospoznaja (Shamshīrī, 1385: 291) su glavni ciljevi

gnostičkog odgoja. Sanai smatra da su odgoj duše i spoznaja zbilje, a koje prati iščeznuće u Bogu – *fenā*, temelj i konačni cilj odgoja.

4.1. Odgoj duše

Cilj tesavvufa jeste odgojiti “potpunog čovjeka”, to jeste Božijeg namjesnika i ozrcaljeno Ogledalo svih Njegovih imena i svojstava. (Ibn Arebi, 1385: 613) U tom smislu, spoznaja korijena i izvorišta djelovanja ljudske duše ima iznimnu važnost. Duša u filozofiji i teologiji se determinira brojnim pojmovima, ali “u upotrebi gnostika pod dušom se podrazumijeva subjekt koji čovjeka vuče ka tjelesnim nasladama i užicima; otprilike je to blisko kur’anskom pojmu nagonske duše (*nefs-i emmāra*). Ovaj posebni subjekt sufije nazivaju dušom i vjeruju da je nježno savladavanje početak svih duhovnih pobjeda i božanskih izljeva.” (Šafi’i Kadkanī, 1380: 324) Sanai smatra da je ljudska duša ishodište niskih svojstava nasilja, kao srdžba, proždrljivost, pohlepa, škrtost, zavist, licemjerstvo, oholost, uznositost. (Sanai, 1382: 168) Razborit čovjek treba da se kloni takve duše, jer je obmanjujuća duša sjena šejtana:

*Onaj ko o Univerzalnom umu znanja nema,
kako da se izbori sa dušom i sjenom šejtana.*

(Ibidem, 157)

Sanai odgovor daje kroz jednu alegoriju. (Ibidem, 264) Robinjica koja je ukrala carevo srce nestaje. Robinjica simbolizira dušu. Stoga dobri car:

*U vodu je bacio u istom trenu.
Reče: Dobrom caru okovi ne pristaju.*

*Prije nego njeno tijelo potone,
utopit ću je u svome moru.*

4.2. Spoznaja suštine

Ciljevi gnostičkog podučavanja i odgoja su, također, sticanje znanja, poimanje spoznaje te davanje odgovora na temeljna pitanja života koja se tiču suštine, egzistencije i življenja. Pred putnika se postavljaju mnogobrojna pitanja; spoznaja Boga i čovjeka kojima se putnik tarikatske staze treba podučiti. “Čovjek je jedina egzistencija koja može sebi postavljati pitanja o

postojanju.” (Martin Heidegger, prema: Navāli, *bī tā*: 186) Spoznaja Boga je temeljno pitanje gnoze. “Znanje Božijeg roba treba biti vezano za Uzvišenog Boga i spoznaju Njega.” (Hojvirī, 1384: 21) Sanai smatra da je nauka o tevidu izvorište svih znanosti i spoznaja. (Hadidī va Asadollāhī, 1386: 54) Egzaktne, racionalne i imitativne nauke, samo slijedenjem Vjerozakona, mogu donekle doprinijeti spoznaji suštine. (Ibidem, 61) Samo spoznajom iz osvjedočenja može se dosegnuti jamačno uvjerenje i spoznaja zbilje, to jeste Boga. (Ibidem, 63) Sanai smatra (1382: 3) da je apsolutna zbilja identična Božijoj egzistenciji:

*Sve što je egzistencija, po svojoj biti i temelju,
znaj, sve egzistencije dio Njegove biti su.*

Sanai smatra da je konačna svrha stvaranje (ibidem, 67):

*Reče: Skriveno blago bijah Ja,
stvorih stvorenja da bi me spoznala.*

Ali ljudski instrumenti i ljudske mogućnosti nisu dostatni da spoznaju suštinu Boga. O tome Sanai kaže, Um je veoma galopirao da spozna Boga, ali je na koncu ostao nemoćan i Božija plemenitost mu je omogućila tu spoznaju. Stoga se Božija Bit može spoznati samo kroz Boga. (Ibidem, 30)

*Ašici idu opijeni putem svog Boga,
um im je u ruku, a duša u rukama.*

Sa stajališta gnoze, jedini put, ili barem, najispravniji put ove spoznaje jeste upravo spoznati svoju dušu. (Kākāyī, 1382: 279)

*Na stazi Njegovih svojstava kabira i izzeta,
spoznaja biti tvoje dovoljna je da spoznaš Njega.*

Nauka o poznavanju Boga jeste spoznaja i to je izraz za nauku koja se temelji na otkrovenju i pročišćenju duše (Rejāyī Bokhārāyī, 1375: 647) i “ne postoji nikakav stupanj u poretku znanja ako je lišen spoznaje Božanskih profinjenosti, a ako ta spoznaja postoji onda zaslužuje sve stupnjeve i dokaze stupnjevanja.” (Hojvirī, 1384: 19) Ovaj vid saznanja uzvišeniji je od osjetilnog znanja i

predodžbe, i Sanai ovu spoznaju smatra nužnim preduvjetom za poimanje tevhida i dosezanje Božije bliskosti. (Sanai, 1382: 99, 102)

*Znanje vodi na Allahovu kapiju,
a ne prohtjevima, imetku i položaju.*

*Ovo znanje ružičnjak duše je,
dokazom razum i osjetila uspinju se.*

Hodžviri putnika vrednuje prema njegovoj spoznaji, jer “ko god nema spoznaju njegovo srce je umrlo u neznanju”. (1384: 7, 28) Sanai vjeruje kako je spoznaja vrhunac znanja i ta spoznaja unosi svjetlo u čovjekov život. (Sanai, 1382: 215)

*Spoznaja Sunce a oblak je postojanje,
tvoj put je ka nebu, a jahalica sabur je.*

Najuzvišeniji vid spoznaje je spoznaja osvjeđenjem, a njeni plodovi ovise o trudu i pregnućima putnika, ali i o Božijoj dobroti. (Zarqānī, 1387: 43) Ovaj vid spoznaje, prema Sanaijevim riječima (1382: 113), je iščeznuće (*fenā*) u Bogu:

*Kretati se od Božijeg djelovanja prema svojstvima,
a od svojstava prema stupnju spoznaje Boga.*

*A onda od spoznaje prema Svijetu tajne,
a potom u predvorje potreba stizanje.*

*Nakon toga Bog mu ispunjava potrebe,
kad potrebe nestanu, samo Bog ostaje.*

4.3. Sjedinjenje s Bogom

Jedan od tragova spokoja srca jeste prispijeće do Boga ili stupanj iščeznuća (*fenā*). *Fenā* je pročišćenje od pokuđenih svojstava, ali u gnozi ima značenje ishodišta *beqā'a* i na tragu toga spokoja srca. “Kada Sultan hakikata tako zagospodari da putnik ne vidi nikakvo manifestiranje ni trag drugoga, on iščezava u odnosu na sve stvoreno i opstoji (*beqā*) po Bogu.” (Ansāri, 1386: 60) *Fenā*, zapravo znači “raspad individualnosti”. U gnostičkom iskustvu pojedinačnost, mnoštvenost i razlikovanje nemaju pristupa. Ako se kaže da u gnostičkom odgoju osoba ide u pravcu motrenja Jednoga, Univerzalne duše, Apsoluta ili Boga, onda treba prihvatiti da individualna parcijalna

TEMA BROJA: SANAI GAZNAVI – UTEMELJITELJ SUFIJSKE POEZIJE

duša, koja iskušava ova gnostička iskustva, mora izgubiti svoj individualitet; dakle, ostaje samo individualitet Boga, i to ne u odvojenom obliku nego svoj identitet gubi usljed prispajanja Jednome ili Apsolutu ili Bogu. (Stacey, 1384: 112) U gnozi se bitisanje putnika smatra zastorom (Sanai, 1382: 3):

*Na svijetu je samo jedan gubitak, a da je dobitak za tebe,
a to je vječni život kad iščezne bitisanje tvoje.*

*Ako tražiš gajb sebstvo svoje ukloni.
Šta sebstvo u saraju gajba ima da traži?*

Sanai smatra (1382: 25, 37, 39) da sve što ovisi o bitisanju i egzistenciji ima svojstvo nestajanja:

*Dok postoji Svijet ovaj, nema onoga,
Sve dok ti postojiš nema za te Boga.*

*Sebe i sebstvo svoje malim učini ti,
i tada o čovječnosti možeš zboriti.*

*Sve dok put ne očistiš s pomoću LA,
kako ćeš doći do saraja ILLALLAH.*

A ljubav otvara gnostiku put ka ovom konačnom cilju, tj. saraju *illallah*:

Na putu ka Njemu poziva duše ašika,
ajet: *Sve što je na Zemlji iščezava.*²

(Ibidem: 8)

5. Metode gnostičkog odgoja u Vrtu istine

Principi gnostičkog odgoja sadrže pravila na temelju kojih gnostički putnik prolazi stupnjeve, etape i postaje puta i prispijeva do određene postaje. Da bi stigli do određena gnostici su predložili različite metode, a Sanaijevo stajalište u pogledu ovoga se može razmotriti s dva aspekta, individualnog i društvenog.

5.1 Samoindividualni odgoj ili samoizgradnjat

5.1.1. Himmet

Prvi korak putnika u odgoju duše jesu kontinuirani trud i dosljednost kao jedan od temelja gnostičkog podučavanja i odgoja sve dotle dok

² *Ar-Rahmān*: 26.

salik ne prevlada postojeće stanje i postigne željeni hal. Sanai smatra da su trud i himmet uvertira putovanja (Ibidem, 106):

*Znaj da tvoja sreća zavisi od tvojih stremljenja,
koliko je himmeta u tebi, tolika je vrijednost tvoja.*

Na ovome putu treba nadići i spokoj i smirenost (Ibidem: 31):

*Ko god traži prostranstvo tadžrida,
i ko želi vječnost tevhida,*

*taj nema u nutrini spokoja,
nit' on vanjštinu ukrašava.*

5.1.2. Traganje

Traganje je pratilac ulaganja truda i to je „traganje za željenim i traženim“ (Sajjādī, 1388); i to je prva postaja na putu stvorenja prema Bogu. (Ansārī, 1386: 37) Sanai upravo na ovo i podstiče putnika (1382: 6, 30, 215):

*Traganjem ćeš stupanj velikana dostići,
od traganja i mjesec se proljepša...*

*Bez kretanja nema ni odgajanja,
nit' ima privlačenja, nit' kušanja.*

*Prvo je trud, a konac je privlačenje,
izvana je nastojanje, iznutra je kušanje.*

*Mnogo je koraka do krova visokog,
a ti da si zadovoljan zbog koraka jednog.*

5.1.3. Čežnja

Jedan od pratilaca traganja je čežnja. “Kod gnostika je to ekstremna želja, postizanje užitka je ljubav koja traži ekstremnu volju a prožeta je bolom rastanka od Njega.” (Sajjādī, 1388) Prema tumačenju Sanaija (1382: 227) čežnja je vatra koja iznutra podstiče tragatelja:

*Nakon ove jahalice čežnja dođe,
srcem, dušom i umom ona prođe.*

*...Vatru u nutrini ona raspiruje,
od koje um, vjera i duša sagore.*

5.1.4. Borbat

Borba je također pratilac traganja. Borba u gnostičkoj terminologiji, to jeste “Primoravanje duše da bude strpljiva u teškoćama i da se protivi

strastima, kako bi se uspela do duhovnih stupnjeva; da odbaci nedolične navike na putu ka Bogu.” (Sajjādī, 1388) Sanai smatra da je borba nužna u odgojnom procesu putnika, te spominje neke od njenih principa:

*Kad se nikako ugleda ne možeš osloboditi,
Onda se za borbu spremi i na put kreni.*

*Ako ti je omlitavila tetiva na luku,
prvo je odnesi da je zategnu.*

5.1.5. Duhovno vježbanje

Pratilac borbe je duhovno vježbanje. “To su zbivanja u gnostičkim školama gdje je duhovno napredovanje moguće samo u ozračju upornog i konstantnog napora i truda... Put zbilje je dug put, pun uspona i padova, s kraja na kraj strašan i uništavajući.” (Yasrabī, 1366: 49) “Ali oslanjanje na borbu i kretanje, to je staza onih sufija koji sjedinjenje s Bogom smatraju posljednjim tarikatskim korakom, ali oni koji ga smatraju prvim korakom, temelj njihove borbe je privlačenje.” (Ibidem: 54) Sanai smatra (1382: 156) da duhovne vježbe odgajaju putnika tokom njegovog uspinjanja gnostičkim stupnjevima, jer psu i konju ademovske nutrine je potreban neko da ih dresira:

*U tebi su nastanjeni i pas i konj,
jedan grize, a onaj drugi je divlji.*

*Prvoga pripitomi, a drugoga dresiraj,
i nakon toga o ljudskosti pričaj!*

5.1.6. Strpljivost

U borbi putnik je izložen teškoćama i na tom stupnju treba iskazivati strpljivost. Strpljivost je “peti stupanj tesavvufa”. (Sajjādī, 1388) I Sanai strpljivost i trpljenje smatra pratiteljima staze i nebeskim jahalicama (1382: 184, 215):

*Tebi čovječe skromnost dovoljna je,
Strpljivost i himmet su popudbina tvoja.*

*Spoznajta Sunca i postojanje oblaka,
tvoj je put ka nebu na jahalici sabura.*

5.1.7. Putovanje

Jedan od aspekata praktičnog truda i borbe na stazi jeste putovanje. Putovanja su imala ulogu trenutnih odgojnih kampova. U gnozi se govori

o dvije vrste putovanja, a jedno od njih je vanjsko putovanje. “Kako smatraju sufijski velikani, ovo je putovanje tijelom i kretanje iz nekog mjesta i ishodišta, i usmjeravanje ka odredištu, a putuje se kako bi se stiglo do traženog predjela.” (Mahmūdī Afshār, 1388: 39) Druga vrsta putovanja je duhovno putovanje. “Ova vrsta putovanja, osim što znači izlazak iz poznatog zavičaja, predstavlja i putovanje srca obzorjima Svijeta duha i izbjegavanje pokuđenih navada kako bi se dosegнули uzvišeni stupnjevi ljudskosti i bliskost Voljenoga. Ako izvanjsko putovanje bude djelovalo na dušu putnika i kod njega izazove pročišćenje nutrine, onda se ono preobražava u duhovno putovanje.” (Ibidem) Kako kaže Sanai (1382: 5), pošto Ljubljenskog prostor ne može obuhvatiti, ka Njemu se ne može putovati tijelom:

*Pa pošto izvan mjesta je Traženi,
ka njemu zar možeš nogama putovati?*

5.1.8. Pokajanje

Uvjet pripreme putnika za samoizgradnju i popravljavanje biti jeste „pokajanje“. “Gnostik iz Gazne uglavnom na pokajanje gleda iz dva aspekta: jedan korespondira s načinom gledanja šerijatskih učenjaka, kao kada kažu: pokajanje je roba veoma skupocjena i dragocjena, a čiju istinsku vrijednost ljudi ne znaju; ili neznalice o vrijednosti pokajanja svrstavaju u skupinu onih koji će u Danu polaganja računa osjećati stid pred Stvoriteljem. U nekim slučajevima, pak, na pokajanje gleda sa stajališta pripadnika tarikata i, primjera radi, kaže da je ključ ulaska u ozračje ljubavi – tarikatsko tumačenje – pokajanje, a naravno ovo njegovo tumačenje se temelji na tome da se u sufijskim djelima pokajanje spominje kao prvi tarikatski stupanj.” (Zarqānī, 1387: 148) Sanai (1377: 157) kaže:

*Dok god tragatelj za ljubavlju sebe gleda,
treba pokajati se zbog svog ega.*

*Ko god tek pristupa u sokak ljubavi,
pokajanje je ključ ulaska na kapiju.*

5.1.9. Iskrenost

Kada pokajanje pročisti putnikovu nutrinu od zaprljanosti, priprema ga za iskrenost i zrcaljenje Božijih očitovanja. Čisto i prozračno srce je

očitovanje Božije pojavnosti (5, 7). Cilj gnostičkog podučavanja je odgojiti pročišćenog sufiju:

*Istinski sufija nikom se ne dodvorava,
nit' je tesavvuf izvještačenost ikakva.*

5.1.10. Asketizam

Čistota srca iziskuje suzdržavanje i asketizam: “Pod asketizmom se podrazumijeva odricanje od ovosvjetovnih prohtjeva i odvracanje srca od toga.” (Kāshānī, 1381: 373) Sanaijev asketizam je “gnostički i on pažnju pridaje kur’anskoj nutрини, i kroz alegorije *biser, školjka, voda i posuda* želi kazati da je nutarnje ono što je suštinsko.” (Afrāsiyāb Pour, 1387: 24)

*Istinski asketizam vodi do sjedinjenja,
trgovac asketizmom suštine nema.*

5.1.11. Promišljanje

Jedan od uvjeta da bi se spoznali nedostaci i zaprljanost duše jeste razmišljanje i samoposmatranje. Promišljanje vodi do spoznaje, spoznaja donosi ugled a iz ugleda i poštovanja nastaje ljubav. (Ghazālī, 1409: 29) Neki gnostici promišljanje smatraju tačkom iz koje počinje gnostičko unutarnje putovanje. (Abbāsī, 1387: 54) Promišljanje je instrument uma i Sanai (1382: 9, 109) mu namjenjuje važnu ulogu u spoznaji:

*Sve što je pod ovim svodom lošega i dobroga,
sve su to plodovi sa gumna umskoga.*

*Okol samo u Istinitog gleda,
oko što boje gleda ne vidi Istinitoga.*

5.1.12. Samoposmatranje

Rekli su da je “samoposmatranje kod putnika staze čuvanje i briga nad srcem od svih negativnosti.” (Gouharīn, 1383: 216) Jedan od načina je osamljivanje: “Na početku murid treba da se izolira od druženja sa ljudima i da se povuče u osamu kako bi osjetio bliskost s Istinitim Bogom.” (Qosheyri, 1381: 153) “Osama” Sanai, 1382: 306 donosi spokoj salikovom duhu i sprečava da ruh bude vezan za nešto:

*Boja i mirisa ovog svijeta se ostavi,
što ideš za strvinom k'o lešinari.*

*K'o Anka ptica od ljudi budi u halvetu,
da te u mukama ne ubiju u kafesu.*

(Sanai, 1382: 306)

5.1.13. Zadovoljstvo

Jedno od temeljnih naučavanja gnoze i te-savvufa jeste da osoba bude zadovoljna sobom, poslom koji obavlja i Božijom odredbom. "Učitelj Ebu Ali je rekao: Nije zadovoljstvo u tome da ne vidi belaje i nevolje i ne zna za njih, zadovoljstvo je da se ne protivi na presudu i odredbu." (Qos-heyri, 1381: 296) Za gnostike je zadovoljstvo stupanj koji se stiže i doseže vježbanjem, ali je i stanje koje se javlja u srcu i koje se ne zadobiva vježbanjem. Voljeni se prepušta zadovoljstvu Ljubljenog. Ova činjenica pomaže odgajatelju da putnika na stazi upotpunjavanja podstakne na veće napredovanje. Sanai insistira na zadovoljstvu onim što nam Bog namjenjuje (1382: 14):

*Pred onim ko je čvrst u zadovoljstvu,
i zvijezde – nebeske plesačice utibnu.*

5.1.14. Ljubav

Kako smatra Gazali "Ljubav je najbolji stupanj, a zadovoljstvo odredbom Boga Uzvišenog je plod ljubavi." (Ghazali, 1361: 857) Vatra nije mogla sagoriti Halilullaha, Ibrahima, alejhisselam jer je on na stupnju ljubavi odustao od svojih želja. (Sanai, 1382: 17):

*Jer je Halil ostavio želje svoje,
i vatra se odmakla od prirode svoje.*

5.1.15. Skrušenost

Poniznost i skrušenost su temelji odnosa na kojem počiva ljubav i veoma su djelotvorni u odgoju. "Skrušenost je unižavanje duše uz istovremeno nastojanje da se ona spozna, i njeno uzdizanje svetošću tevhida." (Gouharin, 1368: 216) Kada se radi o podučavanju i odgoju najbolji način ostvarenja ovog stanja kod onoga koji je podvrgnut odgoju je praktično svjedočenje skrušenosti u ponašanju odgajatelja. O skrušenosti Sanai kaže:

*Šta bi rekao, šta je to robovanje,
robovanje nije drugo već skrušavanje.*

5.1.16. Pouzdanje

Da bi se duhovni putnik mogao suočavati sa poteškoćama, on mora biti hrabar. A pouzdanje daje stabilnost. "Značenje pouzdanja je prepuštanje svake stvari da je uredi apsolutni Pouzdanik

i povjerenje u Jamca opskrbe." (Kāshānī, 1381: 396) Za Sanaija je pouzdanje linija kretanja stazom sejri suluka, jer *Ljudi staze putuju posredstvom pouzdanja*.

Sanai smatra da udio oca nema nikakva značaja naspram riznice pouzdanog Pouzdanika. U pripovijesti iz *Vrta istine* sin traži od oca svoj udio u imetku. Otac ga upućuje na Boga (7: 1382):

*Neki darežljivac je pred sinovim očima,
poklonio nekoliko hiljada zlatnika.*

*Upita: Oče a moj dio gdje je?
Reče: sinak moj, u riznici Hu je.*

*... Ne veži srce za ono što imaš ti,
i čuvaj dobro ono što On daje ti.*

5.1.17. Osvjedočenje

U sufizmu osvjedočenje označava "spoznaju koja dolazi iz srca, nakon što je ono postalo čisto i prozračno, a do te spoznaje se ne može doći osjetilnim iskustvom ili razmišljanjem, umovanjem, posredstvom filozofije, ili prenošenjem saznanja, nego je to osvjedocujuća spoznaja nastala iz prisutnosti." (Hosseinī Kūhsārī, 1389: 144)

*Ovako obožavaj Stvoritelja svjetova,
kao da Ga gledaš okom ajnul-jekina.*

*Jer iako ga ne vidi oko tvoje,
tvoj Stvoritelj, znaj, gleda u tebe.*

(Sanai, 1377: 95)

Kada je duhovni putnik prošao stazu Vjerozakona i pomoću duhovnih vježbi izbavio se sebestovanja, njegova nutrina postaje pročišćena i on stupa na postaju osvjedočenja i otkrovenja, i približava se zbilji. "Tada se pred njim pokazuje jedinstvo svijeta i to je stupanj očitovanja na kojem njegovo znanje postaje gledanje, a njegova saznanja se transformiraju u spoznavanje." (Rezāzāde Shafaq, 1321: 267) Ovaj stepen korrespondira sa suštinom raspada individualnosti, jer je konačni cilj gnoze dostizanje stupnja fena'a i duhovni putnik se trudi da nađi svoju individualnost i usmjeri se ka zbiljskom jedinstvu.

Na ovom stepenu kod putnika se javljaju uzvišena duhovna svojstva, a rezultat toga je spokoj i srčano povjerenje. "Povjerenje je plod potpunog vjerovanja Uzvišenom Bogu i oslanjanja srca na

Boga.” (Sajjādī, 1373: 43) Jedan od plodova povjerenja je tolerancija. Volter vjeruje da “Praznovjerni fanatizam izaziva gušenje vjerskih osjećaja i uništava istinu, a njegov istaknuti aspekt je obmanjivanje i podjarmljivanje ljudi.” (Julie Sada, 1382: 99) Gnostici su u praksi primjenjivali toleranciju i promovirali je u svojoj poeziji. Sanai (1382: 34) također smatra da je ova misao djelotvorna u odgajanju zaljubljenog putnika. On vjeruje kako je zaljubljenik slobodan od svakog mezheba i religije:

*Za onoga kome ljubav vodič biva,
kufir i din su njemu samo dva zastora.*

Odredište svakog stvorenja je Njegovo predvorje. U svijetu bez boje niko kod Jednoga nije tuđinac (Ibidem, 22):

*I musliman i vatropoklonik na Njegovim su vratima,
Il' bezbožnika hram, il' bogomolja, sve je kod Njega.*

5.2. Odgajanje tražitelja i putnika ili transformacija

Makropristup praktične gnoze, poput znatnosti etike, vodi putem samoizgradnje. Naravno, gnostički odgoj osigurava proces transformacije na polju gnostičke problematike (A'rafi, 1391, I: 239) što se realizira izravnom i neizravnom metodom.

5.2.1. Izravna preporuka i savjet

Ovaj metod je raširen u različitim formama. Ali, termin savjet se odnosi na izravno objašnjenje i opisivanje ponašanja obrazaca, a Sanaijev *Vrt istine* obiluje pozitivnim (moralne vrline) i negativnim (moralni poroci) primjerima.

a) Zabrana i upozorenje

Gnostički metod, u teorijskom smislu, počiva na Vjerozakonu, ali “tarikatski je ... propitivanje zakonitosti i uljepšavanje djela čistotom nutrine i rafiniranje morala od zaprljanosti čudi, kao što je licemjerje, skriveni širk, zavist i zloba, zamke i smicalice i slično ovome.” (Abādī Marvazī, 1347: 17) “Od samog početka putovanja putnik treba ispravljati svoje mahane i prazniti svoje biće od svakog oblika manjkavosti, i to je stepen pražnjenja.” (Rezāzāde Shafaq, 1321: 266)

Moralni i poroci duše spadaju među najvažnije zapreke samospoznaje i čovjekov zastor do Boga. William James smatra da je najvažnija pobjeda gnostika nadvladavanje zapreka i granica između osobe i Apsoluta, jer u gnostičkoj misli i pisanjima mi postajemo jedno s Apolutom i sami sebi posvješćujemo to jedinstvo. (James, 1985: 410) Sanai smatra da je većinom strast izvoriste poroka duše (1382: 124):

*Strast cijepa u komade dušu tvoju,
i učini da otrezneš u idolopoklonstvu.*

Prema Sanaijevom tumačenju proždrljivost, oholost, škrtost, zloba, zavist, strast i srdžba predstavljaju sedam kapija Džehennema. (Ibidem: 170) Sanai smatra da i uniženost i oholost nastaju iz požude. (Ibidem: 176) Ljubav prema ovome svijetu od čovjeka oduzima njegovo biće, i ko god se sa svijetom udružio, on se udaljio od ispravnog pravca (Ibidem: 148–149):

*O, predade mu svoje srce i razbor ti,
što sebi vučeš onog što ti oca usmrti?*

*On ti djecu, oca i majku usmrtio je
a ti na njem' veseliš se, žao ti nije?*

*Jer svijet je mati, a ti si mu dijete,
inače, zar bi ugovor sklopio vatropokloniče?*

b) Naređenje i uputa

Ovaj stepen dolazi nakon što je srce očišćeno od moralnih poroka. Prema riječima Nedžmuddina Razija, kada srce postane čisto, ono postaje pripravno da primi božanski izljev; to je nešto za šta nam je potreban cijeli život. (1366: 202) Putnik se treba uresiti ukrasima pohvalnog morala i okititi se suzdržljivošću, i to je stepen ukrašavanja. Ako znamo da je odgoj ukrašavanje dobrim svojstvima koja osobu čine snažnom za izvršavanje životnih zadataka i čine je prihvatljivom za samu sebe i voljenom i prihvatljivom za druge, onda možemo kazati da su gnoza i tesavvuf napori da se čovjek ukrasi pohvalnim svojstvima i djelima. Sanaijeva uputa u ovom pogledu počinje preporukom za iskrenost i proteže se do upozorenja na zablude uobrazilje. U tarikatu, prvi putnikov korak skopčan je s iskrenošću

nakane; kretanje i djelovanje koje prate čistota djela i iskrena nakana (Sanai, 1382: 105, 264):

*Gdje god je iskrenost, din i srce žive,
gdje je god pravda, vladar dugo traje*

*Gledat u ljude i vladare, ne dolikuje
put popločan strastima, do Boga nije.*

Da bi se kušala slatkoća ukrašavanja i dosegnuo stupanj pročišćenja, nužno je okititi se raznim svojstvima i djelima, a njihovi najvažniji elementi su – prema Sanaijevom *Vrtu Istine* – povjerljivost (čuvanje tajne), plač i molba, zikr, zahvala, ljubav, tevhid.

Za odgajanog putnika povjerljivost predstavlja unutarnju vježbu. Gnostici su naveli veliki broj razloga za čuvanje tajne; između ostalog, nemoć riječi i govora, nemoć ljudskog poimanja, nepostojanje dopuštenja, nepostojanje srodne duše, pojava zastora kao posljedica pisanja. (Ma'soumī Asl, 1385: 43) Kada se radi o stupnju spoznaje, Sanai tajnu tumači kao tajnu zbilje. On smatra da je „tajna“ zbilje sami Bog i da nije svako dostojan da primi i čuva tajnu, jer tajna Boga se nalazi kod Univerzalnog uma. (1382: 150)

*Tajna ove kolibe duša varljiva je,
a Univerzalni um je tajna staništa tajne.*

Sanai smatra (Ibidem: 22) da će putnik privući pažnju Boga onda kada zaplače pred božanskom kapijom. Molitva približava putnika Bogu (Ibidem: 41):

*Molitvom postani sudrug Istinitog,
da ti molbe tvoje usliša Bog.*

Jedan od pratilaca dove je zikr. Zikr znači gospodarenje spominjanog nad srcem; ili zikr, tj. pažnja prema Voljenome i zaborav za sve drugo što nije On. (Sajjadī, 1388) Sanai (1382: 23) ovo gnostičko naučavanje opetovano ponavlja i podstiče na činjenje zikra:

*Jezik spominjanjem Njega ovlaži baš k'o ruža,
da ti usta k'o ružina postanu puna bisera.*

*Ono što On dosudi, po pravdi to je.
Život bez zikra Njegovog u vjetar ode.*

Zahvalnost na blagodatima je jedno od djelotvornih odgojnih naučavanja. Da bi putnik dosegao željenu potpunost, treba biti zahvalan (Ibidem: 26):

*Nezahvalnost samo u patnju odvodi,
a zahvalnost do Njegove riznice vodi.*

*Zahvalan budi da se blagodat uveća,
iz Svijeta gajba a i svijeta vidljivoga.*

Ljubav i voljenje odgajatelja pobuđuju čežnju i ljubav kod odgojenika. „Ljubav i voljenje, dobrotivost, kod gnostika imaju značenje treperjenja srca u čežnji za viđenjem Ljubljenog što dovodi do potiranja voljenog...” (Sajjadī, 1388)

*Došao je, dilber srce što ukrade, voljeni,
dođe duše kradljivac, otkrivaatelj tajne ljubavi.*

(Sanai, 1382: 151)

Izuddin Mahmud Kašani smatra da ljubav prema Bogu potire ljubav prema ovome svijetu: „Znak ovoga je to da u njegovom srcu nema ljubavi ni za ovaj svijet, ni za vječni svijet.” (1381: 704) U srcu zaljubljenika koji traga nema druge ljubavi osim za Boga (Sanai, 1382: 31):

*Kad je dopustio da Mu dođeš ti,
ne traži želje da ispuni, Njega traži!*

*U svijetu ljubavi dvojnosti nema,
šta god tražio, to je tvoja sjena.*

Transcendentnost Boga (*tanzīh*) putnika vodi do stupnja tevhida. To je konačni cilj gnostičkog odgoja. U gnostičkom svjetopogledu postoji samo jedna zbilja: „Jedna egzistencija koja nema sudrug”. Ova zbilja je apsolutna i beskonačna. Pa dakle, ne ostavlja prostora za neku drugu realnost; jer priznavati neku drugu realnost pored apsolutne egzistencije, znači ograničavati tu egzistenciju, a reduciranje ne korespondira sa Božijom apsolutnošću i beskonačnošću. Za Sanaija vrhunac *tanzīha* predstavlja jedinstvo Stvoritelja i stvorenoga. Za Sanaija (1382: 4) tevhid predstavlja potiranje posuđenih, mnoštvenih i ograničenih egzistencija i potvrđivanje zbiljske, apsolutne i jedine Božanske egzistencije sa aspekta biti:

*Niti ih je mnogo, ni malo je,
Oni su jedno u Jednome.*

“Značenje transcendentnosti i bivanja sve-tim Uzvišenog Boga jeste da je On čist i svet od svega što se nadaje u iluziji i oblikuje predodžbi.” (Ghazālī, 1361: 50) Ili prema riječima Sanaija:

*Sve što oko oblikuje, lažno je,
Bog u zemljane zamisli ne staje.*

5.2.2. Naučavanje

U Sanaijevom *Vrtu istine*, zbog toga što je akcenat na unutarnjem putovanju, ne tretiraju se teme o oficijelnim institucijama tesavvufa i adabima hanikaha, zaogrtaanja derviškom hrkom i sema'u, nego se više pažnje posvećuje temama koje se bave putevima spoznaje Boga; voditeljskom ulogom šejha i dužnostima putnika. Naučavanje i odgoj u gnozi realiziraju se posredstvom vođenja gdje se stupnjevi prevaljuju korak po korak da bi se došlo do potpunosti i oslobađanja. Vodič ili pir “je neko ko je zadužen da odgaja i vodi grupu sufija, i putnik pomoću njega stiže do Boga... i povinuje se njegovim zapovijedima bez ikakva pogovora i pitanja.” (Rejāyī Bokhārāyī, 1375: 88) “Čistota i prozračnost srca se ne postižu osim odgojem potpunog šejha.” (Sohravardī, 1364: 34)

*Pira sebi nađi, jer put ovaj bez pira,
pun je straha, opasnosti i izazova.
(Sanai, 1377: 85)*

Dakle, istinski sufija je onaj čije se putovanje duhovnom stazom odvija pod naučavanjem i odgojem pira-vodiča i potpunog šejha, koji jeste potpuni uputitelj. Svaki stupanj upotpunjavanja sufija prevaljuje na krilima šejhovitih uputa, a konačno odredište i konačni cilj ibadeta koji počiva na bogobožnosti, asketizmu i suzdržavanju jeste želja da se postigne sreća Božije bliskosti. (Hemti, 1362: 35)

Da bi pir mogao na sebe preuzeti odgovornost uputitelja, on mora posjedovati snagu da može jasno percipirati putnikovo unutarnje stanje i da mu može ulivati nadu tokom njegovog putovanja. Na putu, na kojem se skriva na hiljade opasnosti i teškoća koje odvede u pogrešnom smjeru; došaptavanja nagonске duše, uobrazilje i iluzije koje putnika odvrćaju od putovanja, sve ovo se

samo uz podršku istinskog pira može preobratiti u spokoj i smirenost srca (Sanai, 1382: 85):

*Ako si ti izostao od vodiča svoga,
znaj da su krila tvoja sagorjela.*

Izuddin Mahmud Kašani je naveo petnaest odlika edeba koje murid treba iskazivati pred šejhom. (1381: 225–226) Sanai, također, nakon što potvrđuje uputiteljsku poziciju pira u svijetu tumaranja, ukazuje na neke dužnosti na koje mora paziti murid (1382: 124, 143):

*Reče: Jer si kod Mene himmetom pira,
sve što ću kazati, srcem se to prima.*

*Radi samo ono što ti pir zapovijeda,
al' pir-znalac, ne pir ovih sazvižeđa.*

*Pir mudrosti, a ne pir što u zvijezde gleda,
pir vjere srčane, a ne pir četir' mezhbeba.*

Odgojna naučavanja *Vrta istine* mogu se prepoznati u metodama savremene pedagogije. Navest ćemo neka:

5.2.2.1. Motivacijski metod

Motivacijom se smatra razlika između onoga što osoba ima, a naspram onoga što želi. (Khorshīdī va hamkārān, 1389: 18) Slikom budućnosti tragalac se može motivirati na ulaganje truda, o čemu Sanai kaže (1382: 215):

*Traganjem ćeš dostići stupanj velikana,
zbog traganja i Mjesec se proljepša.*

5.2.2.2. Pitanja i odgovori

U metodi pitanja i odgovora sugeriraju se informacije uz promišljanje o onome što je u fokusu. Tako će trajnost toga efekta biti veća. Sanai je u svojim pričama mnogo primjenjivao djelovanje ove metode.

Ovaj vid pitanja i odgovora odnosi se na razgovor u pričama “koji je potpuno dominantan gdje je od samog početka jasno ko vlada i ko je savladani” (Fotūhi va Mohammad Khāni, 1385: 68), poput priče o Lukmanu i Bu Fazlu. (Sanai, 1382: 172) Ali u ograničenosti stihova Sanaijev cilj kroz koncept pitanja jeste objašnjenje odgovora na njih (Ibidem: 2):

*Uz porive duše, razuma i osjetila,
kako se može spoznati Stvoritelja?*

5.2.2.3. Bodrenje i kazna

Bodrenje je izraz za “prezentiranje jednog poželjnog stimulatora nakon iskazanog poželjnog ponašanja s ciljem intenziviranja ponavljanja i učvršćivanja onog djela i ponašanja.” (Seyf, 1384: 166–167) Stimulator koji vodi ka smanjenju određenog ponašanja, naziva se kazna. (Ibid) U narednom stihu Sanai smatra da iskušavanje kazne vodi ka bodrenju:

*Ko god stalno učenik nije bio,
on je golač i bez edeba, ostao.*

5.2.2.4. Pokazivanje rezultata djelovanja

Svjesnost o rezultatima djelovanja podstiče jačanje pozitivnih djela i njihovo korigiranje. “Dati djelatniku da kuša rezultate svoga djela predstavlja jednu odgojnu metodu.” (Bāqerī, 1390, I, 108) Zbog toga Sanai (1382: 101) djelo koje ne vodi ka vrlini smatra jalovim:

*Izučavaš nauke a ne okitiš se vrlinama,
neznanje je bolje od ovakvih nauka.*

5.3. Vježba i iskustvo

Kada se radi o gnostičkom odgoju, teorijsko naučavanje nije dovoljno da se dosegne zbiljska spoznaja. “Dok se odgajnik, ili gnostičkom terminologijom kazano, putnik, nađe u okolnostima individualnog i praktičnog iskustva, on neće polučiti duboko razumijevanje.” (Shamshīrī, 1385: 232) Stoga što je odgoj lična stvar, u odgoju su teorijsko naučavanje skupa sa vježbom i iskustvom položeni u biće odgajnika (Sanai, 1382: 94):

*K'o ljudi pravi trkom kreni,
priču o ugledu u sjemenu zatri.*

Opis Sanaijevog iskustva vezano za pira (Ibidem: 140) primjer je praktičnog odgoja u velikom broju kratkih priča *Vrta istine*, a suštinska poruka je ta da znanje mora svoju potvrdu, u konačnici, naći na praktičnoj ravni:

*Pravo znanje u duši se skriva,
lažno znanje na jeziku, ono biva.*

5.4. Koncept uzora

Ovaj metod podrazumijeva da odgajatelj mora pronaći odgovarajući uzor za svog odgajnika i upoznati ga s tim. Jer čovjek je, bilo svjesno ili

nesvjesno, izložen utjecaju ponašanja drugih osoba, i taj utjecaj traje u kontinuitetu. Drugim riječima, uzori na neki način utiču na oblikovanje ličnosti i na čovjekovo ponašanje. (Koder, 1375: 128) Prvi uzor je sam odgajatelj. Ali povijesne i relevantne ličnosti u svakom znanju i znanosti se smatraju uzorima u djelovanju. U svom *Vrtu istine* Sanai je predstavio razne uzore posredstvom kojih je promovirao svoja etičko-gnostička naučavanja. Kao primjer, može se uzeti supruga Hatema Asama, kao uzor u pouzdanju u Boga (Sanai, 1377: 117):

*Kad ne ideš putem k'o muškarac pravi,
idi nek' te žena nauči kako putovati!*

5.5. Razgovor

Interakcija i razgovor, rasprava, konceptualizacija igranja uloge predstavlja jedan od pristupa koji je bio predmetom pažnje nekih teoretičara odgoja. (Sajjādi, 1379: 161) U Sanaijevom *Vrtu istine* zastupljen je veliki broj razgovora, ali kratkih, koja se bave odgojnom problematikom. Primjeri su, *Priča o Zalu i Sultanu Mahmudu* (1382: 310), *Priča o Aleksandru u smrtnom trenutku* (Ibidem, 300), *Razgovor dvije lisice* (1377: 132), *Murid i pir* (Ibidem, 287), *Deva i bol* (Ibidem, 321), *Razgovor zahida i Ma'muna* (Ibidem, 645) ... Kroz priču o Lukmanu i njegovom ponašanju i riječima, ovako opisuje značenje zuhda:

*Tijesna koliba bješe u Lukmana,
uska je bila baš k'o trska najeva.*

*... Neki bezobraznik upitao ga,
kakva je ovo kuća od tri koraka.*

*Gorko jecajući pir reče onome,
ona je za onog ko često umire.*

5.6. Priča i pripovijedanje

Neizravno ukazivanje, uticanje i privlačnost priče imali su veliku primjenu u odgoju i obrazovanju. “U sveobuhvatnom učenju tesavvufa i gnoze, većinom se pažnja poklanjala prenošenju, alegorijskim predajama i upotrebi pripovjedačkih narativa.” (Pournāmdāryān, 1374: 111) Sanai je koristio formu priče s ciljem podučavanja odgojnim konceptima, “a takvih priča ima 112”. (Sayyād Kūh va Akhlāq, 1387: 135) Većina ovih

priča su gnostičke (Ibidem, 142), a njihova analiza iziskuje zaseban rad. Jedan od primjera je priča o djevojci u koju se zaljubio jedan mladić, a ona mu rekla: “Ja imam sestru koja je puno ljepša od mene. Ako hoćeš da je pogledaš. Možda ćeš se u nju zaljubiti.” Mladić se okrenu prema sestri. Pao je na ispit. (Sanai, 1377: 333)

6. Zaključak

Glavni cilj gnoze jeste odgoj duše i ova staza osigurava slobodu čovjeku. Gnoza poznaje izvorište svake promjene u samom čovjeku. Uz odgoj pira, putnik sufijske staze prolazi stazom morala da bi dostigao zbilju i da bi poprimanjem moralnih vrlina, a odstranjivanjem poroka, svoj zbiljski duh osvijetlio svjetlom spoznaje. Jedan od uzvišenih ciljeva Sanaijevog *Vrta istine*, kao prvog poetskog gnostičkog djela, jeste podučavanje gnostičkim odgojnim načelima. Odgoj duše, spoznaja Boga i čovjek sa zbiljskim znanjem, prevladavanjem sebstva i iščeznuće u Bogu su najvažniji ciljevi gnostičkog naučavanja i odgoja.

Stoga što se kroz praktičnu gnozu objašnjavaju dužnosti čovjeka prema zajednici i Bogu, putnik mora stupnjeve i etape puta prolaziti uz podršku pira koji je dostigao sjedinjenje. U gnostičkom odgojno-obrazovnom sistemu, a prema Sanaijevom *Vrtu istine*, Šejh i murid su zasebne strane. Sanai smatra važnim uvjetom predvodništvo pira ili odgajatelja prema odgajaniku, odnosno

muridu. Prema njegovom mišljenju pir se mora pridržavati Vjerozakona, mora biti iskusan i zreo, a murid mora biti pokoran piru.

Individualitet, upućenost na pira, raspad individualnosti, odgoj, uspinjanje stupnjevima, usmjerenost na nutrinu i ljubav su važna načela gnostičkog odgoja koja u odgojnom ogledalu *Vrta istine* mora proći odgajanik, odnosno putnik posredstvom etapa i stupnjeva borbe i himmeta, traganja, čežnje, prakticanja vježbi, strpljivosti, putovanja, osame, promišljanja, pokajanja i izravnog osvjeđenja, kao metodama samoizgradnje. Ali, neposredni vaz i savjet, podučavanje, koncept uzora, razgovor, priča i pripovijedanje su odgojne metode za duhovnog putnika koje je izdvojio Sanai.

Odgojno naučavanje *Vrta istine* temelji se na islamskoj gnozi. Ali, kako se vidi iz samog naziva djela, podučavanje odgojnim načelima u njemu, poput metoda ranijih djela, kao što su *Al-loma'a*, Abū Nasra Serrāja Tūsija, *Tabaqāt as-sūfiyye*, Sollamijya, *Resāle-ye Qosheyriyye* i *Kasf al-mahjūb*, Hojvirīya počiva na zuhdu i tesavvufu, odnosno na vjerozakonskoj gnozi. Ono što naglašava važnost *Vrta istine* u odgojnoj misiji, osim tretiranja gnostičkih tema u poetskoj formi, jeste tumačenje načela, gnostičkih stupnjeva i postaja u formi odgojnog sistema koji se naziva gnostički odgoj. Bitno je napomenuti da se odgojna naučavanja *Vrta istine* mogu pronaći u metodama moderne Pedagogije.

Literatura

- A'rafi Alireza (1391) *Fekh-e tarbiyyati*, Qom: Mo'asese-ye farhangi wa honari Eshraq wa erfan.
- Afrasiyab Pour, Ali Akbar (1387), “Erfan-e Sanai”, *Faslname-ye takhassosi erfan*, god. 5, 1, str. 13–47.
- Ali Madadi, Mena (1394) “Tabarshenasi-ye adabiyat-e ta'limi”, *Pežuheshname-ye adabiyat-e ta'limi*, br. 25, str. 117–146.
- Ansari, Qasem (1386), *Mabani-ye erfan wa tasavvof*, sv. 6, Tehran: Tahuri.
- Baqeri, Khosrou (1390) *Nagahi dubare be tarbiyyat-e eslami*, sv. 1, Tehran: Madrase.
- Bahashti, Sa'id va Nazer Hossein Abadi, Mosallam (1391) “Tabyin-e didgah-e tarbiyyat-e erfani bar mabna-ye hekmat-e sinavi”, *Pežuhesh dar masa'el-e ta'lim u tarbiyyat-e eslami*, god. 20, br. 14, str. 94–114.
- Fasihi Ramandi, Mahdi (1391) “Barrasi-ye moqayese-i osul-e tarbiyyat-e akhlaqi va tarbiyyat-e erfani”, *Majale-ye Ma'refat-e akhlaqi*, god. 3, br. 4, str. 39–54.
- Ghazali, Abu Hamed Mohammad (1361) *Kimiya-ye sa'adat*, be kushesh-e Hossein Khadiv Jam, Tehran: Elmi va farhangi.
- Hadidi, Khalil wa Sanai, Hamid (1392) “Ta'moli bar ta'lim-e akhlaqi sh'er-e Sanai”, *Tabqiqat-e ta'limi wa ganayi zaban wa adab-e farsi*, br. 16, str. 97–109.
- Hosseini Kuhsari, Seyyed Eshaq (1389), “Kashf va shohud-e erfani”, *Falsafe-ye din*, god. 7, br. 5, str. 141–172.
- Ibn Arebi, Muhjiddin (1385) *Fosus al-hekam*, Sharh Mohammad Ali wa Samad Mowahhed, Tehran: Karmame.
- James, William (1985) *The Varieties of Religious Experience*, New York: Modern Library Inc.

Khorshidi, Abbas, Molana, Nasere wa Darb Esfahani, Hamide (1389) "Avamel-e mo'sar bar taqviyyat-e angize-ye shogli modiran", *Tahqiqat-e revanshenasi*, doure-ye 2, br. 6, str. 17–23.

Pournamdaryan, Taqi (1374) *Ramz wa dastanba-ye ramzi*, Tehran: Elmi wa farhangi.

Shafi'i Kadkani, Mohammadreza (1380) *Taziyane-ha-ye soluk*, sv. 3, Tehran: Agah.

Sajjadi, Seyyed Ziyauddin (1373) *Moqademei bar ma-bani-ye erfān wa tasawwof*, sv. 3, Tehran: Samat.

Sarfi, Mohammad Reza wa Esfendiyari, Mahsa (1390) "Sh'er-e ta'limi dar manzume-ye Attar", *Pežubeshname-ye adabiyyat-e ta'limi*, god. 3, br. 12, str. 103–126.

Savizi, Mehri (1389) *Jazebe-ye erfān-e eslami bera-ye nasl-e javan*, Tehran: Amir Kabir.

Senāi, Majdud ben Adam (1382) *Hadiqat al-haqiqati wa shari'at at-tariqati*, tashih Meryem Hosseini, Tehran: Elmi wa farhangi.

Stacey, W. T. (1384) *Erfān wa falsafe*, tarjome-ye Ba-haoddin Khoramshahi, Tehran: Sorush.

Abstract

Educational Methods Based on Gnostic Principles of Sana'i's Work *The Garden of Truth*

Alī Dahqān

Education represents an effort to acquaint young generations with the achievements of previous generations, while upbringing means nurturing of the human soul with the aim of understanding virtues. Didactic literature deals with educational themes. Gnostic texts cannot be viewed separately from their didactic dimension because they prioritize the cultivation of moral virtues, philosophical-religious values, fulfillment, beauty, and knowledge. However, in gnosis, education and upbringing deal with themes that transcend relative moral issues, because the spiritual traveler transcends these stages and, through practical gnosis, travels towards the stage of reaching the closeness of God. Thus, gnosis teaches us actions and behavior that lead to inner purification and spiritual elevation. Sana'i's *The Garden of Truth* (*Hadiqat al-haqiqat*) is considered the first didactic-gnostic poetic work. The fundamental question and goal of this research is to show how the educational methods of *The Garden of Truth* relate to gnostic goals and principles. For this purpose, the didactic teachings of *The Garden of Truth* are reinterpreted from the perspective of educational principles found in Sufi texts. The data were collected using the library method. This research is descriptive in nature, and the approach is analytical. Based on the results, inwardness in the form of knowledge, love, and the dissolution of individuality are important principles of gnostic education, which support the educated traveler as he passes through various stages to reach reality. The education provided by the pir in the form of direct and indirect teachings are methods of transformation that, with the aim of educating the spiritual traveler, are applied in Sana'i's thought so that the traveler can acquire the ability to self-develop according to Sana'i's parameters. Based on these results, Sana'i's *The Garden of Truth* is considered a reference literary work for educational purposes, with gnostic educational methods.

Keywords: Sana'i, *The Garden of Truth*, education, gnosis, self-development.